

Cumhuriyet Döneminde Din Derslerinin Statüsü ile İlgili Tartışma ve Öneriler

TUĞRUL YÜRÜK

DR., ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özet:

Laiklik yönündeki toplumsal değişim, diğer toplumsal kurumları etkilediği gibi Türk eğitim sistemini de etkilemiştir. Dolayısıyla bu etkilenmeden eğitim sisteminin bir parçası olan din eğitiminin de etkilenmemesi kaçınılmaz bir durumdur. Laikliğin 1937 yılında anayasaya girmesinden ve daha önceki dönemden itibaren günümüze kadar devam eden süreçte, din eğitiminin konumu çeşitli kesimlerce tartışılmıştır. Bu tartışmalar çerçevesinde laik sistemde din eğitiminin yer alabileceği veya aksi yönde görüşleri sürülmüştür. Bu görüşler ve tartışmalar özellikle örgün eğitim kurumlarındaki din eğitimi çalışmalarının teori ve uygulama ile ilgili esaslarının biçimlenmesinde etkili olmuştur. Çalışmada laik sistemde din eğitiminin yer alması gerektiğini savunanlar ile yer almaması gerektiğini savunanların görüşleri tespit edilerek gerekçeleri ile birlikte ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Din dersleri, eğitim, din eğitimi, laiklik.

Abstract

Discussions and Suggestion about the Status of Religious Courses in Republic Area.

Social change with regard to westernization and laicism affected the Turkish educational system like the other social foundations. So, as a part of this educational system, it's impossible for the religious education not to be affected by this affection. The position of religious education has been discussed by different groups in the process of laicism's entrance to the constitution in 1937 and before this year up to now. Throughout these discussions, some opinions were set forth that religious education can be placed in laic system or cannot. These opinions and discussions have been effective in giving shape to the theory and application of religious education. In this study, opinions of defenders of religious education's placement in the laic system and those of its non-placement are wished to be brought up with their proofs.

Key Words: Religious Courses, Education, Religious Education, Laicism.

A. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, temel olarak zihniyet değişimini gerçekleştirmeyi hedefleyen bir dizi inkılap neticesinde önemli bir değişim yaşamıştır. Özellikle de 1937 yılında bir anayasa maddesi haline gelen laiklik ilkesi¹ bu zihniyet değişimini gösteren en önemli ilkelerden birisidir. Laiklik ilkesi, hukuk, siyaset vb. birçok toplumsal kurum üzerinde etkili olduğu gibi eğitim ve din eğitimi ve öğretimi uygulamalarında da etkili olmuştur. Laiklik ilkesinin gündeme gelmesinden önce de Türkiye’de eğitim ve din eğitimi meselesi üzerinde önemli tartışmalar olmuştur. Ancak bir devlet politikası olarak benimsenen batılılaşmanın ve bunun neticesi olarak kabul edilebilecek olan laiklik ilkesinin gündemi yoğun bir şekilde işgal etmesiyle birlikte her alanda olduğu gibi eğitim ve özelde din eğitimi alanındaki bu tartışmalar, seyrini değiştirmiştir. Cumhuriyet dönemiyle özellikle de laikliğin benimsenmesiyle birlikte konu üzerinde tartışmalar artmaya başlamış, din derslerinin laik sistem içerisinde eğitim programlarında yer alabileceği veya alamayacağı ile ilgili çeşitli düşünceler ileri sürülmeye başlanmıştır. 1982 Anayasasının 24. maddesinin² yürürlüğe girmesiyle birlikte din dersi ile ilgili tartışmalara hukukî olarak son nokta konulmuş gibi gözükmese de rağmen konuyla ilgili tartışmalar ve çözüm önerileri varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Konunun güncelliğini devam ettirmesi, geçmişte gerçekleşen bu tartışmaların bilinmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede araştırma, din derslerinin hangi mekanizma tarafından ve ne şekilde verilmesi gerektiği ile ilgili önerileri ve bu önerilere getirilen eleştirileri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada öncelikle din derslerinin hangi mekanizma tarafından verilmesi gerektiği ile ilgili görüşler delilleri ile birlikte tartışıldıktan sonra din derslerinin statüsü ile ilgili önerilere yer verilmiştir.

1 Laiklik ilkesinin 1937 yılında bir anayasa maddesi haline gelmeden önce de başta Atatürk olmak üzere Cumhuriyetin kurulmasında ve sonraki bir dizi inkılapların uygulanmasında etkili olan kişilerin her adımında açıkça ifade edilmese de izleri görülmektedir. Örnekler için bkz. Cemal Tosun, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Laiklik ve Din Öğretimi Tecrübesi”, *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurulmayı (7-9 Nisan 2005)*, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2005, s. 147-149.

2 Anayasanın 24. maddesi şu şekildedir: “...Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültür ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışında din eğitimi ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır”.

A. Din Derslerinin Hangi Mekanizma Tarafından Verileceği ile İlgili Tartışma ve Öneriler

Din derslerinin hangi kurumlar tarafından verileceğine yönelik; bu derslerin devlet veya özel teşebbüsler/cemaatler tarafından verilmesi gerektiği şeklinde iki görüş tespit edilmiştir.

1. Din Derslerinin Devlet Tarafından Verilmesi Gerekir.

Din eğitimi öğretimi ihtiyacının devlet tarafından karşılanması gerektiğini öne sürenler, bu önerilerini çeşitli şekillerde temellendirmeye çalışmışlardır. Konuyu eğitimsel açıdan temellendirenler, din derslerinin devlet eliyle verilmemesi durumunda ülkemizde kilise benzeri bir kurum olmadığı için bu derslerin formasyon açısından uzman olmayan kişilerin eline geçeceği ve bu durumun da dinin siyasallaşmasına neden olabileceği endişesini taşımaktadır³. Ayrıca devletin eğitim sistemi dışında din derslerini veren kişiler özellikle öğretmenlik yapabilme yeterlikleri açısından eksiklikler taşıyabileceği için bu durum, din eğitimi açısından da pek olumlu sonuçlar getirmeyecektir. Devletin din eğitimi kontrolü altına aldığı durumda da, devletin din derslerini vatandaşların ihtiyacını karşılayacak şekilde vermesi gerektiği⁴, bu yapılmadığı takdirde bireyin dinini başka şekilde öğrenme fırsatını elde edemediği için din konusunda eksik bilgilenmiş olabileceği ifade edilmektedir. Devletin din eğitimi üstlenmemesini, Türkiye şartları göz önüne alındığında bir ihmal olarak yorumlayanlar⁵ da bulunmaktadır.

Meseleyi tarihsel olarak temellendirenler, Türk toplumunun kültürel ve ahlaki yapısının din derslerinin devlet tarafından verilmesinin en uygun ihtimal olduğunu gösterdiğini iddia etmektedir⁶. Bu görüş sahiplerine göre, devlet,

3 Salih Tuğ, "Türkiye'de Din Eğitiminin Sosyal ve Hukûki Bazı Dayanakları", *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri (23-25 Nisan 1981)*, AÜİF Yayınları, Ankara 1981, s. 179; Toktamış Ateş, *Dünyada ve Türkiye'de Laiklik*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2000, s. 79; Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, A.İ.T.İ.A. Sosyal Faaliyetler ve Geliştirme Derneği Yayını, Ankara 1970, s. 301; Süleyman Hayri Bolay/Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 8.

4 Mümtaz'er Türköne *Türk Modernleşmesi*, Lotus Yayınevi, Ankara 2003, s. 294; Süleyman Hayri Bolay/Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, s. 97.

5 Ahmet Gürtaş, "Din Öğretimi ve Laiklik", *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmî Toplantısı (İzmir, 4-6 Aralık 1998)*, Yayına Haz: Fahri Unan-Yücel Hacıoğlu, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s. 540.

6 Ömer Çam, "Atatürk ve Din Eğitimi", *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitim Semineri (23-25 Nisan 1981)*, Ankara 1981, s. 29.

dini hizmetlerinin içerisine giren din derslerini de halktan aksi bir istek gelmedikçe üstlenmelidir. Ancak halkın, bu eğitimi kendisi üstlenmek hususunda bir talepte bulunması durumunda devlet tarafsız bir şekilde bu talebin yerine getirilmesi için yardımcı olmalıdır⁷.

Meseleyi hukuki olarak temellendirenlere göre, bireyin eğitim alma hakkına sahip olduğu Anayasada belirtilmektedir. Bununla birlikte Anayasada bireyin diğer haklarıyla birlikte dini öğrenme hakkını ilk, orta ve yüksek öğretim kurumları vasıtasıyla tatmin etme ve bu haklarını kullanma imkânını yaratmasını devletten isteme özgürlüğüne sahip olduğu da ifade edilmektedir⁸. Dolayısıyla Anayasa'nın 24. maddesinde din eğitiminin devlet tarafından verileceği açıkça belirtilmekte ve bu konuya hukuki açıdan son nokta konulmaktadır.

Din derslerinin devlet tarafından verilmesi gerektiği düşüncesi ile ilgili bazı eleştiriler bulunmaktadır. Öncelikle din derslerinin devlet tarafından verilmesinin dinin siyasallaşmasına neden olabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır. Din derslerinin devlet tarafından verilmesi ve bu dersi veren öğretmenlerin de devlet tarafından belirlenmesi, devletin dini kontrol ettiği şeklinde bir izlenime neden olabilecektir⁹. Bu durumun aksine din derslerini iktidara gelenlerin kendi ideolojilerine göre şekillendirmek istemeleri nedeniyle bu derslerin siyasallaşması ihtimalinin ortaya çıkabileceği¹⁰ endişeleri de bulunmaktadır.

Türk milletinin yaşadığı tarihi tecrübeler her iki endişenin de haklılık payının olduğunu göstermiştir. Din derslerinin devlet tarafından yürütüldüğü ve yürütülmediği yıllarda din derslerinin birer siyasi malzeme haline getirilebildiği görülmüştür.

2. Din Derslerinin Özel Teşebbüsler/Cemaatler Tarafından Verilmesi Gerekir.

Din derslerinin devlet tarafından verilmesinin yanı sıra bir diğer öneri, din derslerinin özel teşebbüsler/cemaatler tarafından verilmesidir. Bu öneriye göre laik sistemi benimsemiş olan bir devletin temel özelliği, dini alana karışmama-

7 Süleyman Hayri Bolay/Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, s. 98, 99.

8 Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 140; Murat Yılmaz, "Modernleşme, Din ve Siyaset", *Türkiye Günlüğü*, Kasım-Aralık 1997, Sayı: 48, s. 13.

9 Ahmet Gürtaş, "Din Öğretimi ve Laiklik", s. 540.

10 Yılmaz Aliefendioğlu, "Laiklik ve Laik Devlet", *Laiklik ve Demokrasi*, Derleyen: İbrahim Ö. Kaboğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 83-84; *İslam ve Laiklik*, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Abant Toplantıları I, Editör: Mehmet Gündem, İstanbul 1998, s. 133.

sıdır. Bundan dolayı din eğitime de devlet karışmamalı bu görevi din adamları üstlenmelidir. Devlet, bu işlere müdahale ettiği anda dini alana müdahalede bulunmuş olacağından laik olma özelliğini kaybetmiş olacaktır. Devlet, din eğitime ancak kamu düzeni tehlikeye düşme durumu olduğunda veya bireysel özgürlüklerin kullanımının tehlikeye düştüğü anda karışabilmelidir¹¹.

Din derslerinin özel teşebbüsler/cemaatler tarafından verilmesi düşüncesine kamu düzenini olumsuz yönde etkileyeceği öne sürülerek itirazlar gelmektedir¹². Akseki de bu düşüncüyü savunarak başka bir öneri getirmiş ve din derslerinin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilmesi gerektiğini belirtmiştir¹³. Aynı tartışmalara, 1961 Anayasasının din eğitimi ile ilgili olan 19. maddesi düzenlenirken de rastlanılmaktadır. Bu tartışmalar esnasında milletvekili Cevdet Aydın, TBMM'deki konuşmasında aynı endişeye değinerek din eğitiminin özel teşebbüslere/cemaatlara bırakılmasına karşı çıkmıştır¹⁴.

Türkiye'nin bir devlet politikası olarak bu konuya pek sıcak bakmadığı söylenebilir. Bu tutumu, 4 Kasım 1950 tarihli "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nin onaylanması sırasında 1 numaralı ek Protokolün "Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimi kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapmasını sağlama haklarına saygı gösterir" şeklindeki 2. maddesine Tevhid-i Tedrisat Kanunu hükümlerinin saklı tutulacağı şeklinde bir çekince koyarak göstermiştir¹⁵. Bu şekilde bir çekince koymanın sebebi ise devletin kontrolü dışında din eğitimi ve öğretiminin olmasının farklı zihniyetlerde iki tip insan yetiştirilmesine yol açabileceği düşüncesidir¹⁶. Türkiye'nin din öğretimi bağ-

11 Süleyman Hayri Bolay/Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, s. 106; Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 2001, s. 73; Davut Dursun, *Laiklik, Değişim ve Siyaset*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 33, 43; *İslam ve Laiklik*, s. 134, 251; M. Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz?*, *Kemalizmin Laikliğinden Türk-İslam Sentezine*, Öğretmen Yayınları, Ankara 1987, s. 183; Bekir Özgen, *Düşünce Özgürlüğü ve Laiklik*, Çınar Yayınları, İstanbul 1995, s. 52, 109; Halis Ayhan, "Anayasa'nın 24. Maddesi Işığında Din Eğitiminde Yeni Arayışlar" adlı tebliğe Abdurrahman Dodurgalı'nın müzakeresi, *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, Adapazarı 2001, s. 111.

12 Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s. 144; Bekir Özgen, *Düşünce Özgürlüğü ve Laiklik*, s. 134.

13 A. Hamdi Akseki, "Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Bir Rapor", Hazırlayan: Mehmet Bulut, *İslamiyat Dergisi*, c. 4, sayı: 1, Ocak-Mart 2001, s. 142.

14 Veli Öztürk, *Din Eğitimi ve Siyaset*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 1997, s. 76.

15 Halis Ayhan, "Anayasa'nın 24. Maddesi Işığında Din Eğitiminde Yeni Arayışlar", s. 101.

16 M. Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz?*, s. 170.

lamında yaşamış olduğu tarihi tecrübesi göz önüne alındığında söz konusu çekincenin çok da haksız olmadığı ifade edilebilir.¹⁷

Sonuç olarak karşılaşılan tarihi tecrübeler neticesinde ülkemizde 1982 Anayasasının 24. maddesi ile din eğitiminin devlet tarafından verilmesi kabul edilmiştir. Bu karar verilirken yukarıdaki tartışmalar, bu dersin teorik ve pratik içeriğinin oluşmasında önemli katkılarda bulunmuştur.

B. Din Derslerinin Statüsü ile İlgili Tartışma ve Öneriler

Din eğitiminin hangi mekanizma tarafından verileceği tartışmasının yanı sıra ne şekilde verileceği de ayrıca tartışma konusudur. Bu konudaki tespit edilen öneriler; din derslerinin zorunlu veya isteğe bağlı olması gerektiğini savunanların önerileri şeklinde temelde iki noktada toplanmaktadır.

1. Din Derslerinin Zorunlu Olması Gerekir.

Din derslerinin zorunlu olması düşüncesinin ileri sürülmesinde en önemli gerekçelerden biri, dinin birlik ve beraberliği sağlayıcı özelliğinden yararlanmaktır. Din dersinin seçmeli olarak verildiği dönemde uygulamada görülen dinin istismar edildiği şeklindeki şikâyetlerin ve 1970'lerin ikinci yarısında meydana gelen mezhep kavgaları gibi sıkıntıların din derslerinin zorunlu olmaması durumunda çıkabilecek problemleri ortaya koyması açısından önemli olduğu belirtilmektedir.¹⁸ Bu nedenle özellikle dinin birlik ve beraberlik sağlayıcı özelliklerinin vurgulandığı bir din dersi, toplumsal birliğe katkıda bulunacaktır. Ayrıca din derslerinin zorunlu verilmesi neticesinde din dersleri, alanlarında uzman olan kişilerce verileceği için dinin siyasallaşması tehlikesi daha da azalabilecektir.¹⁹ Diğer önemli bir gerekçe de din derslerinin toplum içerisinde

17 Din Dersinin geçirmiş olduğu tarihi süreç hakkında bakınız. Recai Doğan, "1980'e kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları", *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyumu*, Ankara 2001, s. 611-646.

18 M. Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz?*, s. 180.

19 Süleyman Hayri Bolay/Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, s. 6-8; Bilim Kurulu Üyeleri, "Atatürk'ün Din ve Laiklik Konusundaki Görüşleri Hakkında Bilim Kurulu Raporu (15 Haziran 1982)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 52, Mayıs 2001, s. 36. Nitekim 1982 yılında oluşturulan Danışma Meclisi'nin, din dersinin zorunlu dersler arasında yer alması gerektiği şeklindeki tavsiyesi, Milli Güvenlik Konseyi tarafından da toplumda birleştiriciliği sağlayıcı bir unsur olması görüşüyle uygun bulunmuş, sonuç olarak ilk ve orta dereceli okullarda din eğitimine, devletin denetimi altında, din kültürü ve ahlak bilgisi adıyla zorunlu olarak yer verilmesine karar verilmiştir. Bkz. Mümtaz'er Türköne, *Türk Modernleşmesi*, s. 294; Süleyman Hayri Bolay/Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, s. 97.

meydana gelebilecek ahlakî zayıflamaya karşı bir çözüm üretebileceği düşüncesidir²⁰. Nitekim din derslerinin programlara yeniden alınmasının nedenlerinden birisi olarak toplum içerisindeki ahlaki zayıflama gösterilmiştir²¹.

Din derslerinin zorunlu olması gerektiği düşüncesine, bunun laik bir sistem içerisinde mümkün olmadığı yönünde itirazlar gelmiştir. Bu düşüncede olanlar, Türkiye’deki mevcut uygulamayı örnek göstererek bu derslerin tek bir dinin hatta tek bir mezhebin öğretilerinin eğitimi şeklinde uygulandığını²² öne sürmektedir. Din derslerinde öğrencilere tek bir dini benimsetme gibi bir eğilimin olmadığı şeklindeki savunmaya da, bir kimseye bu derslerde mecburi istikamet gösterdikten sonra “gideceğin yönü kendin tercih et” demenin tezat olacağı şeklinde bir eleştiri getirilmektedir²³. Laik bir devletin bu dersleri zorunlu yaparak bir inancı zorla benimsetmeye çalışması ve eğitim giderlerini de tüm vatandaşlardan aldığı vergilerle karşılaması mümkün değildir²⁴. Bu şekildeki bir uygulama, hem bu dersleri çocuğuna aldırma istemeyen veliler üzerinde bir baskı kurmak hem de henüz somut düşünme aşamasından soyut düşünme aşamasına geçememiş olan çocuklara bilimsel düşünme yetisini kazandırmak yerine onları belirli bir istikamete yönlendirerek eğitimi, beyin yıkama faaliyetine dönüştürmek ve çocuk üzerinde bir baskı kurmaktır. Temel eğitim çağındaki çocuklara dilediği inancın eğitimini aldırma hakkı ebeveynlerindir. Bu nedenle bu hak, ebeveynlerden alınıp okula verilmemelidir. Temel eğitimi bitiren bir çocuğun ergin olduktan sonra ailesinden aldığı eğitime

20 Süleyman Hayri Bolay/Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, s. 6-8; Bilim Kurulu Üyeleri, “Atatürk’ün Din ve Laiklik Konusundaki Görüşleri Hakkında Bilim Kurulu Raporu (15 Haziran 1982)”, s. 36. Nitekim 1982 yılında oluşturulan Danışma Meclisi’nin, din dersinin zorunlu dersler arasında yer alması gerektiği şeklindeki tavsiyesi, Milli Güvenlik Konseyi tarafından da toplumda birleştiriciliği sağlayıcı bir unsur olması görüşüyle uygun bulunmuş, sonuç olarak ilk ve orta dereceli okullarda din eğitimine, devletin denetiminde, din kültürü ve ahlak bilgisi adıyla zorunlu olarak yer verilmesine karar verilmiştir. Bkz. Mümtaz’er Türköne, *Türk Modernleşmesi*, s. 294; Süleyman Hayri Bolay/Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, s. 97.

21 24 Aralık 1946’da meclis görüşmeleri sırasında birçok milletvekili gibi Bursa milletvekili Muhiittin Baha Pars ve İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver de din eğitimine özellikle böyle bir mahzurun ortaya çıkmasını engellenmesi için yer verilmesini istemişlerdir. Bkz. İştâ Tarhanlı, *Müslüman Toplum, Laik Devlet*, TDİB Yayını, İstanbul 1993, s. 23.

22 Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s. 145.

23 M. Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz?*, s. 183.

24 M. Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz?*, s. 181. Bu iddiaya karşılık bir dinin finanse edilmesi uygulamasının Batı’daki uygulamalar incelendiğinde laikliğe tamamen aykırı olduğunun söylenemeyeceği şeklinde itiraz edilmektedir. Almanya’da devletin kiliseyi finanse etmesi ve din eğitimine kaynak ayırması bu duruma örnek olarak verilmektedir. Bkz. Süleyman Hayri Bolay/Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, s. 184.

devam etmede veya etmemede tercihi yine çocuğun kendisine bırakmak hem inanç özgürlüğü hem de bireysel özgürlük anlamında en doğru yol olarak teklif edilmektedir²⁵. Ayrıca özgür düşüncenin kaynağı olarak kabul edilen felsefenin okullarda seçmeli olarak okutulması, buna karşılık din derslerinin zorunlu olarak okutulması, çocukların özgür düşünceye sahip olmalarının önünde bir engel olarak görülmektedir²⁶. Yine din derslerinin zorunlu olmasının, insanların din ve vicdan hürriyetinin bir gereği olan inançlarını açıklamama haklarını elinden aldığı ve evre evre gerçekleştirilen Atatürk inkılaplarına ters olduğu düşüncesi de öne sürülen eleştirilerden biridir²⁷.

Din derslerini zorunlu hale getiren 1982 Anayasasının 24. maddesi tartışılırken dinsel ideolojinin özgür düşüncüyü sınırlayabileceğinin yeterince tartışılmamış olduğu ve anayasasının bu maddesinin kendi içerisinde çeliştiği de iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre bir yandan “herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden kolayı kınanamaz ve suçlanamaz” denirken diğer taraftan aynı madde ile din dersleri zorunlu hale getirilmektedir. Bu madde ile hem din ve vicdan hürriyetinin teminat altına alındığının belirtilmesi hem de din derslerinin zorunlu hale getirilmesi bir çelişki ortaya çıkarmaktadır. Benzer çelişkinin Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 2. ve 12. maddeleri arasında da olduğu iddia edilmektedir²⁸.

Din derslerinin zorunlu olamayacağını iddia edenlere göre kabul etmiş olduğumuz uluslar arası sözleşmelerde de din eğitiminin zorunlu olamayacağı belirtilmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler’in 1981 tarihli “Din ya da İnanca Dayalı Her Türü Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Kaldırılması Bildirgesi”nde

25 Özer Ozankaya, *Türkiye’de Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Temeli*, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, s. 5, 112–113, 243, 246; Bekir Özgen, *Düşünce Özgürlüğü ve Laiklik*, Çınar Yayınları, İstanbul 1995, s. 109–115, 209; Mümtaz’er Türköne, *Türk Modernleşmesi*, s. 294; Süleyman Hayri Bolay/Mümtaz Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, s. 97.

26 Cahit Tanyol, *Laiklik ve İrtica*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, s. 19, 227.

27 Necla Arat, *Susmayan Yazılar: Eğitim, Laiklik, Kadın ve Siyaset Üzerine*, Say Yayınları, İstanbul 1997; Nilüfer Narlı, “Türkiye’de Laikliğin Konumu”, *Cogito I, Yaz 1994*, s. 26; M. Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz?*, s. 206. Konunun Atatürk inkılaplarına aykırı olduğu şeklindeki eleştiriyeye karşı, laiklik ilkesinin Atatürk’ün sağlığında anayasa girdiğinde din eğitimine bir kısıtlama getirilmesinin düşünülmeyeceği şeklinde bir cevap verilmektedir. Bkz. Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s. 145.

28 Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s. 145; Mustafa Gazalçı, *Aydınlık İçin Laik Eğitim*, Özkan Matbaası, Ankara Ekim 1998, s. 236–237.

de çocuğun velisinin isteği dışında din eğitimi ve öğretimi almaya zorlanamayacağı (md 5/2) belirtilmiştir²⁹.

Laik bir eğitimde zaten din bilimi ve kültürünün bilimsel bir bakış açısıyla genel kültürün içinde düşünüldüğü, dolayısıyla da yalnızca dinin öğretildiği bir derse gerek olmadığı gibi, bu dersin zorunlu olamayacağı da ileri sürülmektedir³⁰. Dodurgalı da benzer şekilde tarafsızlık ve nesnellik ilkesinin korunması için din derslerinin konuları içinde yer alan din kültürünün Tarih dersinde Kültür Medeniyet ünitesinin; Ahlak Bilgisi öğretiminin ise Vatandaşlık veya Felsefe derslerinin içerisine konulması ve bu şekilde etraflıca öğretilmesi gerektiği, müfredatın bu şekilde olması halinde de din eğitimi ve öğretimi ihtiyacının ortadan kalkacağı düşüncesindedir³¹.

2. Din Derslerinin İsteğe Bağlı Olması Gerekir

Din derslerinin zorunlu olmasının laiklik ilkesine tamamen ters olduğunu düşünen görüş sahipleri ise bu derslerin isteğe bağlı olması gerektiği şeklinde bir öneri getirmiştir. Bu görüşe göre bireyin temel hakkı olan istediği dinin eğitimini alma hakkı ancak din derslerinin isteğe bağlı olması durumunda elde edilebilecektir. Din derslerinin zorunlu olması, toplum içerisinde diğer dinlere karşı katı bir tutumu beraberinde getirebilecektir. Bu durumu önlemek için de isteğe bağlı olarak verilecek din eğitiminin içeriği, dinler hakkında tarafsız bilgiler verme ve ahlaki değerleri benimsetmeye yönelik olmalıdır³².

İsteğe bağlılık ile ilgili bir diğer görüşe göre, isteğe bağlılık din eğitimi alıp almama hususundaki tercihte değil, eğitimi alınmak istenen dinin tercih edilmesinde olması gerekir. Ayrıca bu derslerden alınan notların insanların inançlarından dolayı sınava tabi tutulmaması ve din ve vicdan özgürlüğünün

29 Halis Ayhan, “Anayasa’nın 24. Maddesi Işığında Din Eğitiminde Yeni Arayışlar”, s. 105. Birleşmiş Milletler’in adı geçen bildirgesi için bkz. Ercan Durdular/İrfan Neziroğlu, *Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri*, TBMM Basımevi, Ankara 2001, s. 217.

30 Bülent Tanör, “Laiklik, Cumhuriyet ve Demokrasi”, *Laiklik ve Demokrasi*, Derleyen: İbrahim Ö. Kaboğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 30; Nazan Kuloğlu, *Dinsel Eğitim Allah’a Emanet*, Ardıç Yayınları, Ankara 1998, s. 21-22; Kasım Karakütük, *Demokratik Laik Eğitim*, Anı Yayıncılık, Ankara 2001, s. 67; M. Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz?*, s. 166.

31 Halis Ayhan, “Anayasa’nın 24. Maddesi Işığında Din Eğitiminde Yeni Arayışlar” adlı tebliğe Abdurrahman Dodurgalı’nın müzakeresi, s. 112.

32 Kasım Karakütük, *Demokratik Laik Eğitim*, s. 127; *İslam ve Laiklik*, s. 136; Halis Ayhan, “Anayasa’nın 24. Maddesi Işığında Din Eğitiminde Yeni Arayışlar” adlı tebliğe Abdurrahman Dodurgalı’nın müzakeresi, s. 111.

sonucu olarak sınıf geçmeye tesir etmemesi gerektiği de savunulmaktadır³³.

Tüm bunların yanı sıra zorunlu din dersi ve isteğe bağlı din dersi önerilerini birleştirici mahiyette bir diğer görüş ise din dersleri zorunlu olarak verilecekse bu derslere ek olacak şekilde bireye istediği dinin öğretiminin verilmesi³⁴ gerektiği şeklindeki bir düşüncedir.

Sonuç olarak Türkiye’de Cumhuriyet döneminde din dersleri hakkında birçok tartışma gerçekleşmiş ve yukarıda ifade edilen birçok öneri uygulama imkânı bulmuştur. Cumhuriyet döneminde din derslerinin tarihi süreci özet bir şekilde aşağıdaki tabloda verilmiştir:

YIL	DERSİN ADI	PROGRAM- DAKİ YERİ	STATÜSÜ	SINIFLAR	SAAT
1924	Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri	Program içi	Zorunlu	İlkokul: 2., 3., 4., 5. sınıf Lise Birinci Devre: 1., 2.sınıf	İlkokul: 2 saat Lise Birinci Devre: 1 saat
1924			Lise programından din dersleri çıkarıldı		
1926	Din Dersleri			İlkokul: 3., 4., 5. sınıf	İlkokul: 1 saat
1927			Ortaokul programından din dersleri çıkarıldı		
1930		Program dışı	Ebeveynleri isteyenlere	Şehir İlkokulları: 5. sınıf Köy İlkokulları: 3. sınıf	Şehir İlkokulları: Yarım saat Köy İlkokulları: 1 saat

33 Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s. 147; Nurullah Kunter, “Din Dersleri Meselesi”, *Laiklik I*, Milli Tesevüt Birliği Yayını, İstanbul 1954, s. 181; M. Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz?*, s. 180; Nazan Kuloğlu, *Dinsel Eğitim Allah'a Emanet*, Ardıç Yayınları, Ankara 1998, s. 32; Mustafa Gazalıcı, *Aydınlık İçin Laik Eğitim*, Özkan Matbaası, Ankara Ekim 1998, s. 74, 85.

34 *İslam ve Laiklik*, s. 249; Hüseyin Batuhan, *Bilim, Din ve Eğitim Üzerine Düşünceler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 148, 164, 254.

1931				Şehir ilkokullarında yok Köy İlkokulları: 3. sınıf	Köy İlkokulları: 1 saat
1939				Köy İlkokullarında da yok	
1949	Din Bilgisi		-İsteğe bağlı (Dersi almak isteyen velinin yazılı müracaatı ile) -Sınıf geçmede etkili değil	İlkokul: 4., 5. sınıf	2 saat
1950		Program içi	-İsteğe bağlı (Dersi almak istemeyen velinin yazılı müracaatı ile)	İlkokul: 4., 5. sınıf Ortaokul: 1., 2. sınıf	1 saat
1953			Dersin notlandırılması ve sınıf geçmeye etki etmesine karar verildi		
1956			-İsteğe bağlı (Dersi almak istemeyen velinin yazılı müracaatı ile) -Dersi seçenler için zorunlu ve sınıf geçmede etkili	Ortaokul: 1., 2. sınıf	1 saat
1967	Din Bilgisi	Program dışı	-İsteğe bağlı -Dersi seçenler için zorunlu ve sınıf geçmede etkili	Lise: 1., 2. sınıf	1 saat
1974			-İsteğe bağlı	İlkokul: 3., 4., 5. sınıf Ortaokul: 1., 2., 3. sınıf Lise: 1., 2., 3. sınıf	1 saat

1975				İlkokul: 4., 5. sınıf Lise: 1., 2. sınıf	1 saat
1976				Lise: 1., 2., 3. sınıf	1 saat
1982	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi		Zorunlu	İlkokul: 4., 5. sınıf Ortaokul: 1., 2., 3. sınıf Lise 1., 2., 3. sınıf	İlkokul ve ortaokul: 2 saat Lise: 1 saat

SONUÇ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle de Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte din derslerinin programlardaki konumu hakkındaki tartışmalar daha da artmıştır. Bu durumun en önemli nedenleri arasında laiklik ilkesi etrafında gelişen fikirler gösterilebilir. Laiklik ilkesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar geçen sürede din eğitimi tartışmalarında temel hareket noktalarından birini teşkil etmektedir.

Laik sistemde din eğitiminin gerçekleştirilebileceğini düşünenler; bu eğitimin devlet veya özel teşebbüsler/cemaatler tarafından verilmesi şeklinde iki ayrı görüşe sahiptir. İlk görüş sahiplerine göre; din eğitiminin devlet tarafından verilmemesi halinde Türkiye'de Batı'daki gibi teşkilatlanmış bir din kurumu olmadığı için bu eğitim, özel teşebbüsler/cemaatler veya bu işe gönüllü bireyler tarafından gerçekleştirilecektir. Bu durum, dinin istismarını daha da arttıracak ve kötü niyetli kişilerin elinde dinin siyasallaşarak kamu düzenini tehlikeye sokma ihtimali belirecektir. Din eğitimi devlet tarafından verilerek bu tür tehlikeden sakınılmış olur. İkinci görüşte olanlara göre ise bu eğitim, laikliğin bir gereği olan devletin dine müdahale etmemesi prensibi nedeniyle özel teşebbüsler/cemaatler tarafından verilmelidir. Din eğitimi özel teşebbüsler/cemaatler tarafından verilmediği takdirde bu, devletin din işlerine müdahalesi anlamına gelecektir. Bu şekilde yapılacak din eğitimi, iktidara gelen hükümetlerin kendi görüşleri doğrultusunda kullandıkları siyasi bir araç haline gelecektir.

Laik sistemde din eğitiminin hangi mekanizma tarafından verileceğinin yanı sıra bu eğitimin ne şekilde olacağı da tartışma konusudur. Bu konuda

tespit edebildiğimiz kadarıyla din derslerinin zorunlu veya isteğe bağlı olması şeklinde iki görüş ortaya çıkmıştır. Din derslerinin zorunlu olması gerektiğini savunanlar, din eğitimi sayesinde dinin birleştirici ve bütünleştirici özelliğinden yararlanılabileceği ve iyi ahlaklı bireylerin yetiştirilebileceği düşüncesindedir. Konuyla ilgili bir diğer görüş, isteğe bağlılığın din eğitimi ve öğretimini alma hususunda değil, bireyin hangi dinde eğitim alacağı konusunda olmalıdır. Ayrıca bu iki görüşü birleştiren bir diğer görüş de eğer din dersleri zorunlu olarak verilecekse bu zorunlu din dersine ek olarak bir dinin öğretiminin isteğe bağlı olarak verilmesidir.

Laik sistem içerisinde zorunlu din dersine yer olmadığını düşünenlerin tespit edilen gerekçeleri de şu şekilde ortaya konabilir; Şu an Türkiye’de eğitim programlarında yer alan din dersleri tek bir dine hatta bir mezhebe yöneliktir. Bir kimseye bu şekilde zorunlu bir yön gösterdikten sonra gideceği yönü tercih etmede serbest olduğunu söylemek bir tezat oluşturur. Ayrıca Türkiye’deki din eğitiminin devletin denetimi altında yapılması ve öğretmenlerin MEB tarafından atanması gibi uygulamalar devlete bağlı din çağrışımı yapmaktadır. Temel eğitimdeki bir çocuğun alacağı inanç eğitimi belirleme hakkı, o çocuğun akıl baliğ olmaması nedeniyle din eğitimi alıp almama konusunda bir tercih yapamayacağı için ebeveynindir, bu hak devletin elinde değildir. Din derslerindeki zorunluluk insanların inançlarını açıklamama haklarını elinden almaktadır. Ayrıca din derslerinin zorunluluğu meselesi, Atatürk’ün adım adım gerçekleştirdiği devrimlere de terstir. Bu görüş sahiplerine göre din derslerini zorunlu hale getiren anayasanın 24. maddesi de kendi içerisinde çelişmektedir. Bir tarafta hiç kimsenin din ve vicdan hürriyetine sahip olarak herhangi bir inancın ibadetlerini yapmaya veya inancıyla ilgili kanaatini açıklamaya zorlanamayacağı ve inancından dolayı da kınanamayacağı belirtilirken diğer taraftan aynı madde ile din dersleri zorunlu hale getirilmiştir.

Din derslerinin programlarda hiç yer almaması gerektiğini iddia edenlerin yanı sıra bu dersin seçmeli olması, ders geçmede etkili olmaması veya diğer derslerin muhtevası içerisinde verilmesi gibi öneriler sunulmuştur. Laik sistem içerisinde din eğitiminin lehinde ve aleyhinde yapılan tartışmalar neticesinde din dersleri önce programlarda yer almamış, sonra da seçmeli ve zorunlu olarak programlara dâhil edilmiştir. Din derslerinde bugünkü son durum, 1982 anayasasıyla din derslerinin zorunlu hale getirilmesidir. Anayasayla zorunlu

olan din eğitimi bizzat devlet tarafından üstlenilmekte başka kurum ve kuruluşlara ancak devletin denetimi altında olmak kaydıyla din eğitimi yapma hakkı verilmektedir. Böyle bir düzenleme yapılırken temel düşünce dinin toplum içerisinde birleştirici ve bütünlendirici rol oynayabilme özelliğinden yararlanmaktadır. Türkiye'nin din eğitiminin zorunlu olmadığı zamanlardaki dini nedenlerden dolayı yaşadığı tarihi tecrübeler bu yönde hareket etmeye zorlayıcı nitelikte olmuştur. Ülkemizde din eğitiminin zorunlu hale getirilmesiyle toplum içerisinde çıkabilecek huzursuzluklar önlenmeye çalışılmıştır. Laikliğin beşiği olan Avrupa'da da laik sistem içerisinde din eğitiminin konumu ile ilgili ortak bir tutumun olduğunu söylemek zordur. Her ülke bu soruna kendi tarihsel geleneği ölçüsünde bir çözüm getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Akseki, A. Hamdi, "Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Bir Rapor", Hazırlayan: Mehmet Bulut, *İslamiyat Dergisi*, c. 4, sayı: 1, Ocak-Mart 2001.
- Aliefendioğlu, Yılmaz, "Laiklik ve Laik Devlet", *Laiklik ve Demokrasi*, Derleyen: İbrahim Ö. Kaboğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2001.
- Arat, Necla, *Susmayan Yazılar: Eğitim, Laiklik, Kadın ve Siyaset Üzerine*, Say Yayınları, İstanbul 1997.
- Ateş, Toktamış, *Dünyada ve Türkiye'de Laiklik*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2000.
- Ayhan, Halis, "Anayasa'nın 24. Maddesi Işığında Din Eğitiminde Yeni Arayışlar", *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, Adapazarı 2001.
- Ayhan, Halis, "Anayasa'nın 24. Maddesi Işığında Din Eğitiminde Yeni Arayışlar" adlı tebliğe Abdurrahman Dodurgalı'nın müzakeresi, *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, Adapazarı 2001.
- Batuhan, Hüseyin, *Bilim, Din ve Eğitim Üzerine Düşünceler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 2001.
- Bilim Kurulu Üyeleri, "Atatürk'ün Din ve Laiklik Konusundaki Görüşleri Hakkında Bilim Kurulu Raporu (15 Haziran 1982)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 52, Mayıs 2001.

- Bolay, Süleyman Hayri/Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, TDV Yayınları, Ankara 1995.
- Çam, Ömer, “Atatürk ve Din Eğitimi”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitim Semineri (23-25 Nisan 1981)*, Ankara 1981.
- Durdular, Ercan/İrfan Neziroğlu, *Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri*, TBMM Basımevi, Ankara 2001.
- Dursun, Davut, *Laiklik, Değişim ve Siyaset*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Eroğlu, Hamza, *Türk Devrim Tarihi*, A.İ.T.İ.A. Sosyal Faaliyetler ve Geliştirme Derneği Yayını, Ankara 1970.
- Gazalcı, Mustafa, *Aydınlık İçin Laik Eğitim*, Özkan Matbaası, Ankara Ekim 1998.
- Gültekin, M. Bedri, *Laikliğin Neresindeyiz?*, *Kemalizmin Laikliğinden Türk-İslam Sentezine*, Öğretmen Yayınları, Ankara 1987.
- Gürtaş, Ahmet, *Atatürk ve Din Eğitimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- Gürtaş, Ahmet, “Din Öğretimi ve Laiklik”, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmî Toplantısı (İzmir, 4-6 Aralık 1998)*, Yayına Haz: Fahri Unan-Yücel Hacaloğlu, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999.
- İslam ve Laiklik*, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Abant Toplantıları I, Editör: Mehmet Gündem, İstanbul 1998.
- Karakütük, Kasım, *Demokratik Laik Eğitim*, Anı Yayıncılık, Ankara 2001.
- Kuloğlu, Nazan, *Dinsel Eğitim Allah’a Emanet*, Ardıç Yayınları, Ankara 1998.
- Kunter, Nurullah, “Din Dersleri Meselesi”, *Laiklik I*, Milli Tesevüt Birliği Yayını, İstanbul 1954.
- Narlı, Nilüfer, “Türkiye’de Laikliğin Konumu”, *Cogito I*, Yaz 1994.
- Ozankaya, Özer, *Türkiye’de Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Temeli*, Cem Yayınevi, İstanbul 1993.
- Özgen, Bekir, *Düşünce Özgürlüğü ve Laiklik*, Çınar Yayınları, İstanbul 1995.
- Öztürk, Veli, *Din Eğitimi ve Siyaset*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 1997.
- Tanör Bülent, “Laiklik, Cumhuriyet ve Demokrasi”, *Laiklik ve Demokrasi*, Derleyen: İbrahim Ö. Kaboğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

- Tanyol, Cahit, *Laiklik ve İrtica*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.
- Tarhanlı, İştar, *Müslüman Toplum, Laik Devlet*, TDİB Yayını, İstanbul 1993.
- Tosun, Cemal, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Laiklik ve Din Öğretimi Tecrübesi”, *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı (7-9 Nisan 2005)*, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2005.
- Tuğ, Salih, “Türkiye’de Din Eğitiminin Sosyal ve Hukûki Bazı Dayanakları”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri (23–25 Nisan 1981)*, AÜİF Yayınları, Ankara 1981.
- Türköne, Mümtaz’er, *Türk Modernleşmesi*, Lotus Yayınevi, Ankara 2003.
- Yılmaz, Murat, “Modernleşme, Din ve Siyaset”, *Türkiye Günlüğü*, Kasım-Aralık 1997, Sayı: 48.